

9 juni, Amsterdam Concertgebouw, 20.15 uur
10 juni, Utrecht Geertekerk, 20.15 uur

Studio der frühen Musik Ensemble Vocale Guillaume Dufay 'La Harpe de Mélodie' Muziek uit de Ars Subtilior

De Studio der frühen Musik en het Ensemble Vocale Guillaume Dufay bestaan uit:

Rachid Sasir, Jean Claude Orliac, Christian Treguier, Richard Levit, Benjamin Bagby, Andrea von Ramm, Barbara Thornton, Esther Landier, Candice Smith, Dana Maiben, Alice Robbins, Sterling Jones, Thomas Binkley en Sigrid Lee.

Voor een ander programma van de Studio der frühen Musik zie onder Muziektheater Ludi Sancti Nicolai.

La Harpe de Melodie

'La Harpe de Melodie' is de titel van een compositie en tevens van een programma met Franse muziek van het einde van de 14e eeuw en het begin van de 15e eeuw: een nog nauwelijks bekend repertoire, dat tot het merkwaardigste behoort dat uit vroeger eeuwen aan onze tijd is overgeleverd.

Het is de laat-Middeleeuwse, volmaakte eenheid tussen verstand en gevoel, wereldlijke en geestelijke thema's, ernst en luim.

Aan de hoven en in hun naaste omgeving ontmoet de wereld van speellieden en zangers die van de geleerden op het terrein van de liturgie en de muziek. Het resultaat daarvan is direct toegankelijk, niet alleen door klankschoonheid en ritmisch raffinement, maar evenzeer door de veelzijdige en diepe symboliek. Bovendien heeft deze muziek een opmerkelijke verwantschap met die van de 20e eeuw door de kunstige vorm en inhoud, die ver uitgaat boven hetgeen men puur auditief kan waarnemen en ontdekken.

Ongewoon aan 'La Harpe de Melodie' is in de eerste plaats de realistische wijze waarop de harp is afgebeeld: de vorm, het aantal snaren en de stemsleutel komen precies overéén met datgene wat over de harp rond 1375 bekend is. Bijzonder is ook de karakteristieke manier waarop de notatie is behandeld: de noten staan alleen op de lijnen en nergens er tussen, waardoor ze samenvallen met de betreffende 'snaren'. Tenslotte is opmerkelijk de vorm en kleur van de notentekens en de banderol met tekst.

Dit alles is meer dan een afbeelding alleen: het leidt tot de uitvoering van een muziekstuk, en tevens wijst het op een samenhang van allerlei bedoelingen. De banderol bevat aanwijzingen om het probleem van de notenwaarden te ontraadselen en verder wordt hiermee een derde stem in canon toegevoegd. De betekenis van het geheel is af te leiden uit de tekst. Deze behandelt 'La Harpe de Melodie' zelf en slaat

een brug tussen de hoofse liefdeslyriek en de getalsmatige ordening van alles wat er bestaat. De harp bemiddelt tussen 'plaisance' en 'joie', beide sleutelwoorden van de gestileerde hoofse literatuur, waarin over het thema 'amour' steeds weer begrippen terugkeren als 'dous amés', 'plaisance', 'esperance' etc. Tegelijkertijd echter is een veelzijdige 'harmonie' waarneembaar: luisterend en kijkend, zowel in het samenspel der stemmen als in hun ritmische ordening. Hierbij ontmoeten het visuele en het auditieve element elkaar, omdat de bijzondere vorm van de notentekens bedoeld is om bepaalde getalsverhoudingen af te beelden: 1:2, 1:3 en 2:3, verhoudingen die volgens de filosofie van die tijd als harmonische getallen golden en een wezenlijk onderdeel van het schoonheidsbegrip en -ideaal in de muziek uitmaakten. Dat juist de harp de brug slaat tussen het verstand en de zinnelijkheid, komt overeen met de plaats die dit instrument in muziek en literatuur van die tijd inneemt: als instrument van David was zij van oudsher de

uitdrukking van alles wat gestemd en daardoor geordend was, maar als attribuut van Orpheus toonde zij, verbonden met de zangkunst, de macht van de muziek over de natuur en vooral over de mens. In de middeleeuwen stond David, de profeet des konings, ten voorbeeld aan vorsten en dichters, in de literatuur van de 14e eeuw echter is een duidelijke verschuiving in de richting van Orpheus merkbaar. Orpheus die als trouwe minnaar een wezenlijk onderdeel uitmaakte van de hoofse liefde, treedt nu op als een koninklijke zanger, van adel, en in het gewaad van een minstrel. En ook Guillaume de Machaut, de toonaangevende dichter-musicus van die

dagen, 'le noble rethorique', die zijn latere werken schreef in de tijd waarin Jacomi Senleches zijn 'Harpe de Melodie' ontwierp, bracht de lof op de vrouw in verband met de twee hoofdbestanddelen van de harp waarop de 'harmonie' van Senleches' werk berust: enerzijds 'Science, Raison et Mesure' anderzijds de 'dolz son' van de 'melodie'.

'La Harpe de Melodie' is even uitzonderlijk als alle, wel honderd, andere werken uit de Franse kunst van die tijd: realiteit en symboliek, de 'subtilitas' van het kunstmatige en de 'suavitas' van de klank zijn in de notatie en afbeelding en derhalve in muziek en taal, op allerlei manieren met elkaar in verband gebracht. Er is nergens sprake van het vasthouden aan schoolse regels: ernst en luim gaan in elkaar over. Deze muziek weerklinkt aan het pauselijk hof, eerst in Avignon en later in Italië, waar de musici vanwege hun uitvoeringen van ballades bekend en veelgevraagd waren; vervolgens kan ze worden gevonden aan de grote Franse hoven, maar ook in Noord-Spanje en zelfs in Cyprus.

De thans gepresenteerde bloemlezing laat deze muziek van de late Middeleeuwen zien als een spanningsveld van al haar veelbetekenende aspecten: realiteit en symboliek, afbeelding en verklanking, 'subtilitas' en 'suavitas', functioneel gebruik en mythologie, het wereldlijke en het pauselijke hof, Frankrijk en Italië, ernst en scherts, en met niet in de laatste plaats de thematiek: de hoofse liefde naast de eigen individualiteit van de muziek en de musici.

Muziek uit de late middeleeuwen

Heel veel komponisten schreven vroeger zoals U en ik een brief schrijven: composities bij honderden, zelfs bij duizenden. Eeuwigheidswaarde was een onbekend begrip, men schreef voor een of andere feestelijke gelegenheid: gelegheidsmuziek, weggooimuziek. Niet altijd! Nee, voor de muziek uit de Ars Nova en vooral de uitloper de Ars Subtilior geldt dit allerminst. In die ritmisch complexe, vaak symbolistisch zwaar geladen stijl betekende elk werk weer opnieuw een uitdaging, een avontuur. En zeker viel er weinig aan de lopende band te komponeren in de maniëristische stijl die op de Machaut-stijl volgde; gewoonlijk maakt men dan de driedeling volledig door nog te spreken van 'moderne stijl' voor de ongekomplieerde Engels-Bourgondische muziek die een eind maakte aan al die experimenten. Eén ding staat vast: in de 60er jaren van de 14e eeuw opent een werk als 'Fortune faulce' van Matheus Sancto Johanne de maniëristische stijl in Avignon en in korte tijd worden vele musici erdoor 'besmet', aan de hoven van de zeer prachtlievende (en zeer wrede) Gaston Phébus, van Jean de Berry wiens rijke handschriftenverzameling men niet ten onrechte zeer veel afgebeeld vindt: de Très riches heures, nu in Chantilly en de Très belles heures, thans in het Metropolitan Museum) en de Spaanse koning Juan I van Aragon.

Van de vernieuwingen is vooral te noemen de toe-

The voice, being the most versatile of musical instruments, is the one most fettered by tradition, and thus in performance the least flexible. Those rare occasions when the singing style is in complete harmony with the musical style offer the most sublime musical expression.

Thomas Berry

passing van de semibreves caudatae, notenvormen die tot op dat moment ongekende ritmische subtiliteiten introduceren, waardoor de gebruikelijke vloeiende twee- of driedelige beweging volledig opengeboken wordt, voorts worden open en dichte rode noten bedacht, waaruit weer nieuwe proporties ontstaan, kleinere notenwaarden bouwen de mogelijkheden (virtuozer dan ooit) nog verder uit, kortom: er ontstaan finesses die zich hooguit laten vergelijken met de detaillistische miniatuurstijl (verzameling van duc de Berry!) uit de beeldende kunst.

Over het algemeen beschouwt men het jaartal 1390 als afronding van die ritmische emancipatiebeweging, ook al zijn er incidenteel nog heel wat experimenten

te vinden diep in de 15e eeuw, bijvoorbeeld bij Hugo de Lantini.

Ongetwijfeld brachten de jaren 80 het hoogtepunt. Respekt verdienen vooral komponisten als Matheus de Perusio (die alle stadia doorliep van maniëristisch naar de eenvoudiger drielankstijl van John Dunstable en Guillaume Dufay) en anderzijds Johannes Ciconia: de eerste in de wereldlijke muziek, uiterst expressief, de tweede in de religieuze wereld, uiterst konstruktief. Raadselachtige en artistiek hoogwaardige muziek schreef Jacomi Senleches, wiens 'La Harpe de Mélodie' als motto voor dit programma diende, avantgardisten zoals hij waren Galiot, Guido (alleen de voornaam is overgeleverd), Suzay of Suzoy. Weer konservatiever in de Machaut-stijl componeerden Grimace, Solage en Vaillant. In een aantal gevallen treft men een uitschieter aan: Solage heeft naast zijn overduidelijke Machaut-adoratie zich wel degelijk een enkele maal laten gaan. En steeds weer wordt men herinnerd aan hedendaagse technieken, bijvoorbeeld in het anonieme virelai 'Je pens d'amour noriture' uit de 'Cyprus-Codex' met zijn vallende melodie (altijd de mooiste!) die steeds langer naar omlaag toe uitwaaiert, prachtige muziek hoe afschrikwekkend het notenbeeld op het eerste gezicht ook mag zijn...

E.V.